

Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver Çerçevesinde Mücâdele Sûresi 12. Âyetteki Müşkilin (Anlama Sorununun) Çözümü ve Değerlendirilmesi

Solution and Evaluation of the Mushkil (Problem of Comprehension) in the 12th Verse of Sûrat al-Mujādala Within the Framework of Munâsabât al-Âyât wa'l-Suwar

İsa Kanik

Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Faculty of Divinity, Department of Tafsîr
Kırşehir/Türkiye

isa.kanik@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4338-7834

Makale Bilgisi | Article Information

Geliş Tarihi | Received: 03.07.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 12.12.2025

Yayın Tarihi | Published: 15.12.2025

Atıf | Cite as

Kanik, İsa. “Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver Çerçevesinde Mücâdele Sûresi 12. Âyetteki Müşkilin (Anlama Sorununun) Çözümü ve Değerlendirilmesi”. *Van İlahiyat Dergisi* 13/23 (Aralık 2025), 132-149. <https://doi.org/10.54893/vanid.1734111>

Kanik, İsa. “Solution and Evaluation of the Mushkil (Problem of Comprehension) in the 12th Verse of Sûrat al-Mujādala Within the Framework of Munâsabât al-Âyât wa'l-Suwar”. *Van Journal of Divinity* 13/23 (December 2025), 132-149. <https://doi.org/10.54893/vanid.1734111>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/vanid>

Mail: vanyyuifd@yyu.edu.tr

Münâsebâtü'l-Âyât ve's-Süver Çerçevesinde Mücâdele Sûresi 12. Âyetteki Müşkilin (Anlama Sorununun) Çözümü ve Değerlendirilmesi

Öz

Sûre ve âyetler arası münasebet olgusu Kur'an'ın doğru anlaşılması noktasında bilinmesi gereken önemli konulardan biridir. Sözlü veya yazılı her edebî metnin muhakkak bir bağlamı ve irtibatı olduğu gibi Kur'an sûre ve âyetlerinin de elbette birbiriyle münasebeti söz konusudur. Bilimsel ve akademik bir araştırma olması hasebiyle bu çalışmada konunun kapsam ve sınırlarını belirlemek adına öncelikle Kur'an ilimleri ve Tefsir Usûlü'nün önemli konularından biri olan Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver ile Mücâdele sûresi on ikinci âyet şeklinde bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Genel hatlarıyla tefsir literatüründe âyet ve sûreler arası münasebet olgusu izah edilmiştir. Mezkûr mesele Mücadele sûresi on ikinci âyet özelinde incelenerek daha spesifik bir alanda değerlendirmeler yapılmaya özen gösterilmiştir. Münasebet konusu ve Mücâdele sûresi hakkında ihtiyaç kadarıyla bilgiler verildikten sonra on ikinci âyete değinilmiştir. Mücâdele sûresi on ikinci âyetin kaynaklarda "âyetü'n-necvâ" olarak da isimlendirildiği görülmüştür. Bir ulûmü'l-Kur'an ve Tefsir Usûlü konusu olan münasebet olgusu mezkûr âyet bağlamında ele alınmıştır. Âyetin nüzûl sebebi ve ortamı da göz önünde bulundurulduğunda diğer âyetlerle hikmetli bir münasebetinin olduğu fark edilmiştir. Hakeza Mücâdele sûresinin hem kendi içerisinde hem de Kur'an'ın diğer sûreleriyle münasebetinin olduğu görülmüştür. Nitelikli ve özgün bir araştırma olması umulan çalışmanın bütün bu bahsedilen yönleriyle tefsir bilim alanına katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Ulaşılabilen birtakım klasik tefsir eserleri ve akademik literatürden istifade edilerek tanımlama, mukayese, analiz ve sentez gibi yöntemlerle ele alınan çalışmada on ikinci âyetteki anlama sorununun çözümüne ilişkin bazı bilimsel tespitlerde bulunulması hedeflenmiştir. Makalenin amacı ve konusuna uygun şekilde nitel araştırma desenlerinden gömülü teori (temellendirilmiş kuram) deseni kullanılarak elde edilen bütün ilmi veriler muvacehesinde tümevarımsal bir anlayış ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Münâsebet (Âyet ve sûreler arası irtibat), Mücâdele sûresi, Necvâ.

Solution and Evaluation of the Mushkil (Problem of Comprehension) in the 12th Verse of Sûrat al-Mujādala Within the Framework of Munāsabāt al-Āyāt wa'l-Suwar

Abstract

The phenomenon of the relationship between surahs and verses is one of the important issues that need to be known in order to understand the Qur'an correctly. Just as every oral or written literary text has a certain context and connection, the surahs and verses of the Qur'an are also related to each other. Since this study is a scientific and academic research, an attempt has been made to determine the scope and limits of the subject. Therefore, first of all, a framework is drawn in the form of munāsabāt al-āyāt wa'l-suwar which is one of the important subjects of ulûmü'l-Qur'an and Tafsir Method, and the twelfth verse of the Sûrat al-Mujādala. In general terms, the phenomenon of the munāsabāt (relationship between verses and surahs) is explained in the tafsir literature. By examining the issue in question specifically in the twelfth verse of the Sûrat al-Mujādala, care is taken to make evaluations in a more specific area. After giving as much information as necessary about the subject of munāsabāt and the Sûrat al-Mujādala, the twelfth verse is mentioned. It is seen that the twelfth verse of the Sûrat al-Mujādala is also called "âyetü'n-najwa" in the sources. The phenomenon of munāsabāt which is a subject of ulûmü'l-Qur'an and Tafsir method is discussed in the context of the mentioned verse. Considering the reason and environment of the revelation of the verse, it is noticed that it has a wise relationship with other verses. Likewise, it is seen that the Sûrat al-Mujādala has a relationship both within itself and with other surahs of the Qur'an. It is believed that the study which is expected to be a qualified and original research will contribute to the field of exegesis with all these mentioned aspects. In this study which is handled with methods such as definition, comparison, analysis and synthesis by making use of some accessible classical tafsir studies and academic literature it is aimed to make some scientific determinations regarding the solution of the comprehension problem in the twelfth verse. In accordance with the purpose and subject of the article, an inductive understanding has been presented in terms of all scientific data obtained by using the (grounded theory) design, one of the qualitative research designs.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Munāsabāt (Relationship between verse and sûrah), Sûrat al-Mujādala, Najwa.

Extended Abstract

The Qur'ân was revealed verse by verse and surah by surah to explain some provisions regarding this world and the hereafter in accordance with certain events and incidents that occurred. The Qur'ân is a book that was revealed to the Prophet Muhammad by Almighty Allâh and that imposes heavy responsibilities on people with its commands and prohibitions. It was revealed gradually and gradually, divided into sections of surahs and verses that are suitable for people to read. It is seen that the Qur'ân which was revealed from a single source is a whole with its surahs and verses. Scholars are unanimous regarding the order of the verses of the Qur'ân. There is an extremely wise relationship and a very meaningful connection between the verses and surahs of the Qur'ân. The wise relationship between the verses, verse groups and surahs of the Qur'ân, the harmony and proportion that can only be understood when viewed with a keen eye is one of its miraculous aspects. It is understood that the Qur'ân has an absolute context and connection within itself in terms of thematic, semantic, structural or basic purposes. One of the important elements of understanding the Qur'ân correctly is the phenomenon of contact and relationship. In the context of the subject of "Munâsabât al-âyât wa'l-suwar", the twelfth verse of the Sûrat al-Mujâdala also called "âyetü'n-najwa" is especially discussed here. The meaning of the verse in question is as follows: *"O you who have believed! When you desire a private meeting with the Prophet, give charity beforehand. This is the best and most decent thing for you. But if you cannot find it, then know that Allah is Forgiving and Merciful."* In the twelfth verse of the Sûrat al-Mujâdala it is noticed that private meetings were arranged with the public benefit in mind as they kept the Prophet unnecessarily busy, distracted him from his personal duties and prevented him from spending enough time with those in need. Apparently, the scientific data conveyed regarding the reason and environment of the revelation of the verse have a multifaceted nature, including social, cultural, moral and political dimensions. This situation requires considering the verse in question from different aspects, including the phenomenon of relationship. Every word has a context. Therefore, what could be the context of the verse in question within the internal integrity of the Sûrat al-Mujâdala? There is a striking connection between the Sûrat al-Mujâdala and al-Hujurât in that they touch upon common principles for the construction of an exemplary Islamic society. One of the issues discussed in the Sûrat al-Mujâdala is the request to give charity before private meetings with the Prophet Muhammad. It is stated in the Qur'ân that the prophets did not demand any payment from people for the duties they performed. Likewise, it is stated in some verses of the Qur'ân that Prophet Muhammad did not demand any payment directly or indirectly from people for the work he performed. The main duty of the Prophet Muhammad is to convey the message, represent and declare. When not considered within the context of the munâsabât (relationship between verse and surah) the condition in the 12th verse that people should give charity before their private meetings with the Prophet creates a serious problem of comprehension. This problem of understanding creates an image that is contrary to the relationship between the verses of the Qur'ân, as if there is a contradiction. However, when the verse in question, also called "âyetü'n-najwa" is evaluated together with the previous, next and other surahs and verses of the Qur'ân, the problem of comprehension in question is resolved. Prophet Muhammad does not prevent anyone who wants to ask him questions or speak to him secretly in a whisper or privately. The ruling on charity stems from the consideration of the welfare of the Prophet and the people. What he wants is for historical conditions and the sensitivities of the prophethood to be taken into consideration and for everyone, rich or poor to be able to easily convey their requests to him in accordance with his purpose and to find the opportunity to meet with him. The most fundamental finding of this research which the Sûrat al-Mujâdala is subjected to content analysis in terms of interpretation is that the "âyetü'n-najwa" has a relationship both within the verse and between the verses. For this reason, one of the issues that must be taken into consideration when understanding the Qur'ân correctly is the aforementioned relationship between its verses and surahs.

Giriş

Kur'an; Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber'e vahiy yoluyla indirilmiş mucize bir kelim, emir ve nehiyleriyle insanlara ağır sorumluluklar yükleyen ilahî bir beyandır.¹ Kur'an'ın kendisini nitelendirdiği vasıflardan biri de onun apaçık bir "kitap" olmasıdır.² O, insanlara dura dura ve aralıklarla okunması için kıraate elverişli sûre ve âyetlerden oluşan bölümlere ayrılmış; kademeli olarak, peyderpey indirilmiştir.³ Okunan, telaffuz edilen, tilavet tertibine göre mushaf olarak iki kapak arasında metin halinde yazıya

¹ Kur'ân Yolu Meali, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), Yûsuf 12/3; el-Fâtır 35/31; eş-Şu'arâ 42/7, 52; el-Haşr 59/21; el-Müzzemmil 73/5.

² el-Bakara 2/2; Âl-i İmrân 3/7; en-Nisâ 4/113; el-Mâide 5/15; Yûsuf 12/1; el-Hicr 15/1; en-Nahl 16/64; ez-Zümer 39/41.

³ el-İsrâ 17/106.

dökülen Kur'an'ın sûre ve âyetleriyle bir bütün olduğu görülmektedir. Çünkü tek bir kaynaktan nâzil olan Kur'an'ın kendine özgü sistematik bir iç dizaynı ve tertibi söz konusudur. Sûre ve âyetlerin sıralanmasıyla ilgili genel kanaatler de göz önünde bulundurulduğunda Kur'an'ın kendi içerisinde; konusal, anlamsal, yapısal veya temel maksatlar açısından mutlak bir bağlam ve irtibata sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'ı doğru anlamının önemli unsurlarından biri de söz konusu irtibat ve münâsebet olgusudur. Hakkında ilmî, akademik ve bilimsel pek çok araştırmanın yapılmış olduğu (مُنَاسَبَاتُ الْآيَاتِ وَالسُّورِ) “münâsebâtü'l-âyet ve's-süver” konusu bağlamında burada özellikle (آيَةُ النَّجْوَى) “âyetü'n-necvâ” olarak da isimlendirilen Mücâdele sûresinin on ikinci âyeti ele alınmaya çalışılmıştır.⁴ Elbette her bağlamın kendine uygun bir sözü olduğu gibi her sözün de içerisinde yer aldığı özel bir bağlamı vardır.⁵ O halde bütün olarak düşünüldüğünde mezkûr âyetin Mücadele sûresinin iç bütünlüğü noktasında nasıl bir bağlamı vardır? Bahse konu âyetin, mezkûr sûrenin diğer âyetleriyle irtibat yönleri var mıdır? Eğer varsa bu münasebet yönleri hangileridir? Mücadele sûresinin genel konuları, nüzûl zamanı ve mushaftaki sûre sıralaması nelerdir? Bilimsel ve akademik yöntemlerin kullanılmaya gayret edildiği araştırmada bütün bu sorulara yanıt aranmaya çalışılırken “münâsebâtü'l-âyet ve's-süver” konusunun bu âyet ekseninde ele alınmasının mikro düzeyde de olsa alana katkı sağlaması hedeflenmiştir.

Mücâdele sûresinin ihtiva ettiği temel konu ve maksatlara bakıldığında genel olarak insanlar arası ilişkilerde haksızlığa neden olan davranışlardan, cahiliye döneminde bir boşama türü telakki edilen zihâr uygulamasının tutarsızlığından, aralarında kan bağı ilişkisi olsa bile kâfir ve münafıkları dost edinmemekten, İslam toplumu içerisinde fitne çıkmaması açısından dikkat edilmesi gereken bazı edep ve nezaket kurallarından, münafıklardan, ilim ehlinin faziletinden, Allah'ın taraftarları ve şeytanın hizbinden bahsedildiği görülmektedir.⁶ Mücadele sûresinin hem genellikle ahkâm âyetlerinin indiği Medine döneminde nâzil olması hem de ahlâk sûresi diye de isimlendirilen Hucurât sûresinden önce indirilmesi; her iki sûrede de örnek bir toplumun inşasına yönelik ortak ilkelere değiniliyor olması bakımından oldukça dikkat çekici bir durumdur. Söz konusu nokta “münâsebâtü'l-âyet ve's-süver” terkihiyle anlatılmak istenen husus açısından önemli olduğu gibi Kur'an'ın nüzûlü sürecinde gözetilen hikmet ve gayeler bakımından da son derece ehemmiyetlidir.⁷ Yukarıda kısaca işaret edildiği üzere Mücadele sûresinin muhtevasında ele alınan konulardan biri de Hz. Peygamber ile yapılacak olan özel görüşmeler öncesinde sadaka verilmesinin istenmesidir. Kur'an'ın farklı âyetlerinde, yaptığı görev mukabilinde insanlardan doğrudan veya dolaylı olarak hiçbir ücret talep etmediği vurgulanan; öte yandan temel görevi tebliğ, temsil ve beyan olan örnek peygamberin kendisiyle yapılacak görüşmeler öncesinde böyle bir şartın ifade ediliyor olması insan zihninde soru işaretleri oluşturan önemli bir anlama problemidir. Bu durum Kur'an âyetleri arasında münasebete mugayir, sanki tenakuz durumu varmış gibi bir intiba uyandırmaktadır. İşte tam da bu noktada

⁴ Literatür taraması yapıldığında gerek Münâsebâtü'l-âyet ve's-süver gerekse Mücadele sûresi ile ilgili birtakım çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Münâsebâtü'l-âyet ve's-süver ile ilgili çalışmalar; müfessirlerin tefsirleri, mezkûr ilmin tanımı, ehemmiyeti, tarihi, türleri, yeniden düşünülmesi vb. farklı yönlerini incelerken Mücadele sûresi ile ilgili olanlar ise bahse konu sûrenin muhtelif âyetlerini çeşitli bağlamlarda ele almışlardır. Fakat bizim araştırmamız; Münâsebâtü'l-âyet ve's-süver bağlamında âyetü'n-necvâ'yı değerlendirmeye çalışması bakımından diğerlerinden farklı ve özgün bir durum oluşturmaktadır. İlgili çalışmalar için bk.: Mustafa Şentürk, *Münâsebâtü'l-Kur'an - Âyet ve Sûreler Arasındaki İrtibatı Yeniden Düşünmek* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2015); Sabri Demirci, “Kur'an Âyetleri ve Sûreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahrüddîn Râzî'nin Tefsiri Mefâtihi'l-Gayb Örneği)”, *EKEV Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 147-172; Ahmed Flayyih Raheem Al-Maleesi, “Münâsebâtü'l-Kur'an İlminin Tanımı, Tarihçesi, Önemi ve Çeşitleri”, *ARÜ İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2024), 103-133; Nursel Çelik, *Temel Konuları Bağlamında Mücadele Sûresi ve Tefsiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Ömer Faruk Atan, “Zihârdan Dönmenin Mahiyetine İlişkin Olarak Mücadele Suresi Üçüncü Âyetin Tahlili”, *Harran İlahiyat Dergisi* 49 (2023), 97-117; Ersin Kabakçı, “Âyetler Arası Münasebet Meselesinin Tefsirlere Yansımalarının Tarihî Kökenine Yönelik Bir Sorgulama: Tefsîru Mukâtil Örneği”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 420-442; Ersin Kabakçı, “Erken Dönem Ulûmü'l-Kur'an Literatüründe Münâsebâtü'l-Kur'an'ın İzlerine Dair Bir İnceleme: Te'vîlu Müşkîlî'l-Kur'an ve el-Akl ve Fehmü'l-Kur'an Örneği”, *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (2023), 19-29.

⁵ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmî'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416/1996), 2/220; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 30.

⁶ Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz fi leğâ'i'l-kitâbi'l-azîz*, thk. M. Ali en-Neccâr (Kâhire: Lecnetü'l-İhyâi't-Türâsî'l-İslâmî, 1416/1996), 1/456; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrül-hadîs* (Kâhire: Dâru'l-İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1383/1963), 8/467.

⁷ Kur'an'ın nüzûlünün; muhatabın durumu ve dönem koşulları gibi beşerî yönlerinin izah edildiği, “interaktif nüzul” tabiriyle de ifade edilen mesele hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Abdülkerim Bingöl, “İnteraktif nüzul”, *Turkish Studies* 19/3 (2024), 351-369.

sistematiik tefsir kitaplarından, bilimsel ve akademik yöntemlerle yazılmış araştırmalardan istifade edilerek hazırladığımız çalışmamızda “âyetü'n-nevâ” olarak da adlandırılan mezkûr âyetin gerek siyâk ve sibakıyla gerek sûrenin diğer âyetleriyle ve gerekse Kur'an'ın öteki sûreleriyle aralarında nasıl bir münasebetin var olduğu hakkında değerlendirmeler yapılarak ilgili müşkil duruma çözüm aranmaya çalışılmıştır. Bu minvalde öncelikle “münâsebatü'l-âyât ve's-süver” terkibi, sonrasında “Mücâdele sûresi ve münâsebet olgusu”, daha sonra da “Âyetü'n-nevâ ve münâsebet olgusu” başlıkları altında mesele analiz edilerek izah edilmiştir.

1. Münâsebatü'l-Âyât ve's-Süver

Kur'an; âyet ve sûrelerinin muhtevası, üslûbu, nazmı ve lafız-mâna dengesi bakımından kendi içerisinde son derece uyumlu ve ahenkli bir kitaptır.⁸ İlahî orijinli olması ve muhafazası sebebiyle de kendisinde hiçbir kuşku ve tenakuza mahal yoktur.⁹ Kur'an, yirmi yılı aşkın bir süre zarfında nâzil olmuştur. Bu süreçte muhtelif sebep ve hadiseler üzerine çeşitli hükümler indirilmiştir. Bu durum ilahî bir kelim ve kutsal bir metin olması hasebiyle onun âyet ve sûreleri arasında makul ve mutlak bir irtibatın oluşmasını sağlamıştır.¹⁰ Kur'an'ın sûre ve âyetleri arasında var olduğu kabul edilen irtibat (münasebet-ilgi) meselesi temel klasik tefsir alan yazınında ve özellikle Kur'an ilimleri ve tefsir usûlü ile ilgili eserlerde değinilen önemli bir konudur. Münâsebet sayesinde Kur'an âyet ve sûrelerindeki anlam örgüsü mantıksal bir bütünlük içerisinde birleştirilerek adeta sağlam bir bina inşa edilmektedir.¹¹ Münâsebet kelimesi, istikâk olarak (نسب) “n-s-b” kökünden türemiş olup müfâ'ale vezninde bir mastardır. Sözlük anlamı itibarıyla yakınlık, benzerlik ve uyumluluk mânalarına gelmektedir.¹² Terim olarak da “Birbirini takip eden kelime ve cümleler veya arka arkaya anlatılan hadiseler arasındaki irtibat ve ilişki”¹³ demektir. Münâsebatü'l-âyât ve's-süver; terkipteki kelimelerden de anlaşılacağı gibi “Âyetler ve sûreler arasındaki anlam ilişkisi ve bunları inceleyen bilim dalıdır.”¹⁴ Kur'an-ı Kerîm'deki nazm ve tertibin sebeplerinin bilinmesine yarayan bir ilimdir.¹⁵ Bu ilimle, aklî ve zihnî bir bakışla âyetlerin dili, üslûbu ve mânası yönünden metin içi ilişkiler incelenmektedir.¹⁶ Münâsebet; nâkıs, tam, lafzî ya da manevî olması bakımından farklı kategorilere ayrılmaktadır.¹⁷ Münâsebet/tenâsüb olgusu; âyet ve sûrelerdeki umum-husus, mukâbele, aklî, hissî, hayalî (farazî) ve bunların dışında başka alâka türlerinde bir irtibatla olabileceği gibi sebep-müsebbep, illet-ma'lûl veya benzerlik-zıtlık gibi zihnî bağlantılarla da olabilmektedir. Âyetlerin anlamsal bir irtibat gereği birbiri ardınca gelmesi veya sözün mâna açısından bir önceki olmadan tamamlanamaması gibi durumlarda söz konusu münâsebet olgusu bazen zahirî de olabilmektedir. Bu durumda sonraki âyetin, önceki âyet için i'râb bakımından tekit, tefsir veya bedel olması da mümkündür. Hakeza Kur'an'da sarîh bir hüküm belirtildiğinde genellikle devamında bir va'd veya va'id zikredilmektedir. Bu ikisi arasında insanları o hükmü kabul etmeye veya onunla amel etmeye sevk etmesi bakımından bir münasebetin bulunduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde Kur'an'da kâfirlerden sonra genellikle müminlerden bahsedilmektedir. Çünkü her şeyin zıttı ile bilindiği ilkesinden hareketle zıt olan şeylerin birbiri ardınca zikredilmesinde burada esas maksadın müminlerin

⁸ ez-Zümer 39/23.

⁹ en-Nisâ 4/82; el-Hicr 15/9; Fussilet 41/42.

¹⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdîr b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1376/1957), 1/37; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (b.y.: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1394/1974), 3/370.

¹¹ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/35-36; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/369.

¹² Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcül-luga ve sıhahu'l-arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1407/1987), 1/224; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414/1993), 1/755-756.

¹³ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: IFAV, 2018), 203.

¹⁴ Mehmet Faik Yılmaz, “Münâsebatü'l-âyât ve's-süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/569.

¹⁵ Hâlid b. Osmân es-Sebt, *Kavâ'idü't-tefsîr* (Kâhire: Dâru İbn Affân, 2018), 2/309.

¹⁶ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı -Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine-*, çev. Mehmet Emin Maşalı (Ankara: Kitâbiyât, 2001), 215.

¹⁷ Mahmut Sönmez, “Âyetler Arası Münasebetin Kur'an İlimlerindeki Önemi”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2020), 82-83.

imana teşvik edilmesi veya imanda kararlı olmalarının vurgulanması bakımından bir münasebet durumu düşünülebilir.¹⁸ Yine münasebet bağlamında Kur'an'da insanın amellerini kapsayan ve kendisine kıyamet günü sunulacak olan kitaptan bahsedildikten sonra genelde akabinde dinî ve dünyevî hükümler içeren kitap zikredilerek söze devam edilmesi de dikkat çekici bir durum olarak görünmektedir.¹⁹ Zira Kur'an'ın kendine özgü bir tertibi vardır.²⁰ Onun edebî bir kitap olduğu hakikatiyle birlikte meseleye bakıldığında bu durumun âyet ve sûreler arasındaki münasebet olgusundan hâlî olmadığı ortadadır. Bundan dolayı âyet ve sûreler arasındaki münasebet durumunun tespitinde uzak ve yakın muhtemel maksatların belirlenip, değerlendirmenin buna göre yapılması gerekmektedir.

Münâsebâtü'l-âyet ve's-süver olgusunun tezahür ettiği farklı yönler söz konusudur. Şöyle ki bahse konu münâsebet/tenâsüb olgusunun; kimi zaman sûrenin başlangıcının önceki sûrenin sonuyla irtibatı şeklinde, kimi zaman sûre isimleriyle sûrelerin maksat ve hikmetleri arasında, kimi zaman da bir âyetin aynı sûrede veya Kur'an'ın diğer sûrelerindeki âyetler arasında ortaya çıkması da mümkündür. Örneğin, Maûn sûresinde münâfıkların cimrilikleri, namazı terk etmeleri, riyâ yapmaları ve zekâtı men etmeleri şeklinde dört nitelikleri zikredilirken; bunun mukabili olarak Kevser sûresinde kevserin/çok hayrın verilmesi, namazın emredilmesi, ibadetin sadece Allah rızası için yapılması ve kurban/tasadduk emri arasındaki ilgi çekici münasebet; Hadîd sûresinin, *سَبِّحْ* "Tesbîh etmektedir."²¹ lafzıyla başlarken Vâkıa sûresinin sonunda da tesbihin emredilmesi; Fîl sûresinin sonundaki *فَجَعَلْنَاهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ* "Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi."²² ifadesinin Kureyş sûresinin başındaki *لَا يُلَاقِيكَ فُرُشٌ* "Kureyş'in güvenliğini sağlamak için"²³ lafzıyla tenâsübü bu nevi münâsebet örneklerinden sadece birkaçıdır.²⁴

Kur'an'daki münâsebetin; âyet çerçevesi, sûre çerçevesi ve Kur'an'ın tamamına ilişkin farklı boyutları söz konusudur. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148), Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210), Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), Bîkâî (öl. 885/1480) ve Süyûtî (öl. 911/1505) gibi âlimler münâsebet konusuna değer verip eserlerinde yer verirken; İzzüddîn b. Abdisselâm (öl. 660/1262) ve Şevkânî (öl. 1250/1834) gibi âlimler de münasebet olgusunun; hoş olmayan zorlama yorumlardan ibaret olduğunu, bununla meşguliyetin Kur'an araştırmacısı için zaman kaybı olacağını ve kalbinde maraz olan kimselerde şüphelere kapı aralayacağını düşünmektedirler.²⁵ Dolayısıyla münâsebet konusunda ileri sürülen görüş ve düşünceler, üzerine hüküm bina edilmesi noktasında kesinlik ifade etmeyen ve metnin muhatabının tercihiyle bağlı olan durumlardır.²⁶ Bu özelliğinden dolayı âyet ve sûrelerdeki münâsebet olgusu tespit edilmeye çalışılırken belli başlı bazı temel ilke ve yöntemlerin izlenmesi gerekmektedir.²⁷ Hususiyeti itibarıyla akla dayanması ve subjektif olması sebebiyle de bu mevzuların tefsir literatürü içerisinde ekseriyetle Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) *Te'vîlâtü'l-Kur'an*'ı, Zemahşerî'nin (öl. 538/1144) *el-Keşşâf*ı, Fahrüddîn er-Râzî'nin (öl. 606/1210) *Mefâtîhu'l-gayb*'ı, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (öl. 745/1344) *el-Bahrü'l-muhî't*i, Reşîd Rızâ'nın (öl. 1935) *Tefsîrü'l-menâr*'ı veya Elmalılı Muhammed Hamdî'nin (1878-1942)

¹⁸ Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-'Arabî, 1420/1999), 11/232-233; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/35; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/371-372.

¹⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/377.

²⁰ Bahse konu tertip; Levh-i mahfûz'daki, vahyin nüzûl sürecindeki, Arza-i ahîre'deki ve sahâbenin icmâındaki bilinen tilâvet tertibidir. bk.: Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/235, 236.

²¹ el-Hadîd 57/1.

²² el-Fîl 105/5.

²³ Kureyş 106/1.

²⁴ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/38-39; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/379-380, 387.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmî' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), 1/85-86, 159; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/37; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bîkâî, "Mukaddime", *Naẓmü'd-dürer fî tenâsübü'l-âyet ve's-süver*, thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, 1415/1995), 1/6; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/369.

²⁶ Mesut Okumuş, "Tefsir Usûlü", *Kur'an İlimleri ve Tefsir Tarihi*, ed. Mehmet Akif Koç (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 367-369.

²⁷ Sönmez, "Âyetler Arası Münasebetin Kur'an İlimlerindeki Önemi", 79-82.

Hak Dini Kur'ân Dili gibi bazı meşhur dirâyet ağırlıklı tefsirlerde ele alındığı görülmektedir.²⁸ Kur'ân ilahî bir kelim olduğu için adeta tek bir söz gibi âyet ve sûreleriyle yapısal ve anlamsal bir bütünlüğe sahiptir.²⁹ “Her ne kadar pasajları farklı olayları dile getirse bile, Kur'ân metni, dilsel bir metindir ve pasajları arasındaki ilişkileri geliştirme ve bunlara yeni bir boyut katma gücüne sahiptir.”³⁰ Son tahlilde Kur'ân'ın temel maksatları ve genel düşünce dünyasına, lafızlarının tahammül sınırlarına, lügavî özellikleri ve i'râb kurallarına uygun olduğu, sağlam ve muteber delillere dayandığı sürece âyet ve sûreler arasındaki münasebeti gösteren tespit ve yorumlar muvacehesinde Kur'ân'ı anlamaya çalışmanın herhangi bir mahzuru olmasa gerektir.³¹

2. Mücâdele Sûresi ve Münâsebet Olgusu

Kur'ân sûreleri; kase, istifham, dua, emir, nida, haber, hurûf-ı mukattaa, şart, ta'lîl ve tesbih-hamd ile senâ gibi farklı türde sözlerle başlamaktadır.³² Kur'ân sûrelerinin başlangıç özellikleri açısından bakıldığında Mücâdele sûresi, *قد سمع الله* “Allah işitmiştir.”³³ şeklinde haber cümlesiyle başlamaktadır.³⁴ Sonu ise Yüce Allah'ın onlardan razı olduğu, katından bir ruhla destekleyip kalplerine imanı nakşettiği ve onların da Allah'tan razı oldukları kimselerin anlatılmasıyla nihayete ermektedir.³⁵ Sûreye isim olan (مُجَادِلَة) “mücâdele” kelimesi; tartışmak, çekişmek, münazaa ve münazara etmek mânalarına gelmektedir. Hakkı ortaya çıkarmak ve savunmak maksadıyla haksızlığa karşı mücadele etmektir.³⁶ Sûre adının diğer bir okunuş şekli de (مُجَادِلَة) “mücâdile” dir. İsm-i fâil kalıbındaki bu durumda da “tartışan kadın” mânasına gelmektedir.³⁷ Aynı kökten müştak kelimeler bu anlamlarda Kur'ân'ın farklı âyetlerinde de kullanılmaktadır.³⁸ Sûre girişinde, bir kadının kocasıyla arasında geçen zihâr olayı sebebiyle kendisini ve çocuklarını bu haksızlıktan koruması ve bahsedilen soruna çözüm üretmesi maksadıyla Hz. Peygamber'e devamlı ve ısrarlı talebini anlatan mücadelesinden bahsedilmektedir.³⁹ Bundan dolayı söz konusu olaya veya olayın failine atfen sûre ismi iki şekilde de okunabilmektedir. Mushaf tertibine göre elli sekizinci sırada yer alan Mücâdele sûresi, yirmi iki âyet-i kerîmeden oluşmaktadır. Medine'de inmiştir. Sûrenin yedinci âyetinin Mekke'de nâzil olduğu da belirtilmektedir.⁴⁰ Tefsir kaynaklarına bakıldığında sûrenin birinci âyetinde sözü edilen kadının genel kabule göre Hazrec kabilesinden Havle bint Sa'lebe, kocasının ise Evs b. Sâmî olduğu görülmektedir. Kocası tarafından kendisine zihâr yapılan Havle, evliliğinin sona erdiğini ve haksızlığa uğradığını düşünerek mağduriyetinin giderilmesi için Hz. Peygamber'e müracaat etmekte, neticede de geleneksel cahiliye âdeti olan zihâr uygulamasını kökten kaldıran âyetler nâzil olmaktadır.⁴¹

Kur'ân âyetleri incelendiğinde genellikle (نظير) “nazîr/tanzîr”, (مضادة) “mudâdde, (تمثيل) “temsîl, (تخلص) “tehallas”, (استرداد) “istitrâd”, (انتقال) “intikâl”, (حسن المطلب) “husnû'l-matlab” ve (إحتراس) “ihtirâs” gibi münâsebet

²⁸ İsmail Cerrahoğlu, “Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 55; Yılmaz, “Münâsebatü'l-Âyât ve's-süver”, 31/570; Gülhan Maden, “Münâsebatü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde Mâide Suresinin Değerlendirilmesi”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (2022), 166.

²⁹ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 197.

³⁰ Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı*, 199.

³¹ Maden, “Münâsebatü'l-Kur'ân İlmi”, 202.

³² Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm (Abdüsselâm) b. Abdilvâhid b. Zâfir İbn Ebû'l-İsba', *Kitâbü'l-Havâtiri's-sevânihi fî zikri serâ'iri'l-fevâtihi*, thk. Hifnî Muhammed Şeref (b.y.: y.y., 1419/1998), 36; Âişe Abdurrahmân (Bintü's-Şâti), *el-l'câzü'l-beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâ'ilü (Nâfi) İbni'l-Ezrak* (b.y.: Dârü'l-me'ârif, ts.), 140-141.

³³ el-Mücâdele 58/1.

³⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 3/362.

³⁵ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Merâşidü'l-me'tâli fî tenâsübi'l-makâtî' ve'l-me'tâli* (Riyâd: Mektebetü Dârü'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1426/2005), 70.

³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 11/105.

³⁷ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007), 5/257.

³⁸ el-Bakara 2/197; en-Nisâ 4/107; en-Nahl 16/125; el-Ankebût 29/46; el-Mücâdele 58/1.

³⁹ Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 6/151, 155-156.

⁴⁰ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Girnâti (İbn Atıyye) el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsiri'l-kitâbi'l-'azîz* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/272; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr* (Beyrut: Dârü'n-Neşr/Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 4/154.

⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/477.

türleriyle karşılaşmaktadır.⁴² Kur'ân sûre ve âyetleri arasındaki anlam ilişkisine (münâsebet) önem verenler genellikle "Her sûrenin ana temasını tespit edip ardından da onu destekleyen yan faktörleri bulma ve bu faktörleri asıl maksada yakınlık veya uzaklık yönünden derecelendirme yoluna gitmişlerdir."⁴³ Biz de burada gerek ilk bakışta anlaşılan gerekse daha dikkatli bir inceleme gerektiren irtibat ve tenâsüb olgusunu bu yaklaşımı takip ederek ele almak istiyoruz. Mücâdele sûresinde genel olarak; zihâr, gizli toplantılar, özel görüşmeler, diğer insanların da bulunduğu ortamlarda birkaç kişinin birbiriyle fısıltıyla konuşması, toplantılarda yeni gelenlere yer açılması, Hz. Peygamber ile yapılacak görüşmelerin adabı, Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e düşmanlık besleyen kimselerin yakın akraba bile olsalar asla dost edinilmemesi gerektiği konuları ele alınmaktadır.⁴⁴ Bu konular ekseninde düşünüldüğünde Mücâdele sûresinin mushaftaki tertibe göre kendisinden önceki ve sonraki sûrelerle nasıl bir münasebeti olabilir? Mücâdele sûresi genellikle Hadîd, Haşr, Nisâ, Nûr, Tevbe, Münâfikûn, Mâide, Ahzâb ve Bakara sûreleriyle ilişkilendirilmektedir.⁴⁵ Allah (cc), Hadîd sûresinin başlangıcında azîz ve hakîm olması, evvel, âhir, zâhir ve bâtın olması, her şeyi bilmesi ve kâdir olması gibi bazı yüce sıfatlarından bahsettikten sonra Mücâdele sûresine; kocası hakkındaki meselesini Hz. Peygamber ile tartışan ve Allah'a yakınan kadının sözlerini işittiğini beyan ederek başlamaktadır. Devam eden âyetlerde de: *أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَافِعُهُمْ وَلَا يَحْصِيهِ إِلَّا هُوَ ۚ لَهُ الْوَدَادُ ۚ* *"Farkında değil misin, Allah göklerde olanı da yerde olanı da bilmektedir! Gizli gizli konuşan üç kişi yoktur ki dördüncüleri O olmasın; beş kişi yoktur ki altıncıları O olmasın. Bundan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka Allah onların yanındadır; nihayet kıyamet günü onlara yapıp ettiklerini bildirecektir. Çünkü Allah her şeyi bilmektedir."*⁴⁶ buyurmaktadır. Hadîd ve Haşr sûrelerindeki *سَبِّحَ لِلَّهِ* *"Allah'ı tesbih etmektedir."*⁴⁷ şeklindeki giriş/iftitâh cümlesi ortaklığının, Mücâdele sûresinde farklılaşmasının hikmeti de böylece anlaşılmış olmaktadır.⁴⁸ Nakledildiğine göre münafıklardan bir topluluk, garazkârane bir tavırla müminlerin etrafında üç beş kişilik halkalar oluşturup gizli gizli fısıldaşmaktadır. Hatta "Ne dersin acaba Allah ne söylediğimizi biliyor mu?" diye birbirlerine sorup, sonra da "Bazen biliyor bazen de bilmiyor" diye konuşmaktadırlar. Üçüncü kişi de eğer bazısını biliyorsa tamamını biliyor demektir. Çünkü herhangi bir sebebe bağlı olmaksızın bir kısmını bilen hepsini bilir demektir. İşte gerek bu durumun gerekse ehl-i necvânın bu konulardaki sayısal âdetinin âyette üç ve beş sayılarının tahsis edilmesine neden olduğu belirtilmektedir.⁴⁹

Ahzâb ve Mücâdele sûreleri birlikte düşünüldüğünde burada zihâr olayının çirkin ve yalan bir söylem olduğu ifade edilerek ayrıntılı ve kesin bir hükme bağlanmış olması yönüyle iki sûre arasında birbirini tamamlaması bakımından bir tür münasebetten söz etmek mümkündür. Zira Ahzâb sûresinde zihâr yapılan kadınların, kocalarının anneleri sayılamayacağı ifade edilmekle yetinilirken burada zihârın Yüce Allah'ın affı ve bağışlamasına konu olan, çirkin ve asılsız bir söz olduğu, bununla birlikte zihâr yapanların ceza olarak yerine getirmesi gereken kefaretlardan bahsedilerek zihârın kati bir hükme bağlandığı anlaşılmaktadır.⁵⁰ Bu minvalde zihârın bir boşama türü olamayacağı ve kefaretle evliliğin devam edeceği beyan edilmektedir.⁵¹ Şöyle ki anne, babaanne, kayınvalide veya sütanneler kendileriyle evlenilmesi haram olan

⁴² Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/40, 47-51; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/251, 372-375; es-Sebt, *Kavâ'id*, 2/312.

⁴³ Yılmaz, "Münâsebâtü'l-âyet ve's-süver", 31/570.

⁴⁴ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 9/303; Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/257.

⁴⁵ Nursel Çelik, *Temel Konuları Bağlamında Mücâdele Sûresi ve Tefsiri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 14, 16.

⁴⁶ el-Mücâdele 58/7.

⁴⁷ el-Hadîd 57/1; el-Haşr 59/1

⁴⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Tenâsüku'd-dürer fi tenâsübi's-süver* (Beyrût: Â'lemü'l-Kütüb, 1431/2009), 131.

⁴⁹ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmi'izi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1987), 4/490; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen el-Bikâî, *Naẓmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyet ve's-süver*, thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmî, 1415/1995), 7/493.

⁵⁰ el-Ahzâb 33/4; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, 6/151-152; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/303.

⁵¹ Ahmet Yaman, "Zihâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/388.

kadınlardır. Akla, mantiğa ve dine aykırı olan bu utanç verici zıhâr davranışı, adeta evlenilmesi haram olan kimseler arasına başkalarını da katmaya yeltenmektir.⁵²

Kur’ân sûrelerinin; tevhit, ahiret, iman, ahlâk ve ibadet gibi birtakım meselelerde konu birlikteliğine sahip oldukları, âyetlerinin birbiriyle irtibat ve uyum halinde genellikle belirli küllî konular etrafında döndükleri belirtilmektedir. Sûreler bu konu ve hedefler için nâzil olmaktadır. Sathî ve cüz’î/kısır bir nazarla bakılarak bunların tespit edilmesi de mümkün değildir. Kur’ân araştırmacısının bunları bilmemesi, ihmal etmesi veya bunlardan gafil olması; Kur’ân’dan istifade edeceği pek çok fayda ve hayırdan da mahrum kalması demektir.⁵³ Ezcümle, şunu ifade edebiliriz ki Kur’ân sûreleri konu ve maksatları bakımından çeşitli şekillerde tasnife tabi tutulabilirler. Mücâdele sûresi de ihtiva ettiği mezkûr konuları itibarıyla kendi içerisinde kategorize edildiğinde gerek sûredeki iç bölümler arasında gerekse diğer Kur’ân sûreleriyle farklı münasebet türlerinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

3. Âyetü'n-Necvâ ve Münâsebet Olgusu

Necvâ (نَجْوَى) kelimesi، (نجوا - ينجو - نجوا / نجوى) şeklinde mastar isimdir. İki veya daha fazla kişinin bir topluluk içerisinde gizli/fısıltıyla konuşması mânasına gelmektedir.⁵⁴ Bir kimsenin sanki onu başkasından yüksek tutar gibi arkadaşıyla fısıltılı konuştuğu gizli söze verilen addır. Hususiyeti itibarıyla fiil ve davranışlarda değil, sadece söz ve kelâmda gerçekleşmektedir.⁵⁵ Kur'ân'da isim olarak bu mânada on bir âyette kullanılmaktadır.⁵⁶ Mücâdele sûresi on ikinci âyet، (آيَةُ النَّجْوَى) “âyetü'n-necvâ” olarak isimlendirilmektedir. “Hz. Peygamber’e gizli ve özel bir soru sormak isteyen müminlere yönelik yeni bir düzenleme getirerek, soru sormadan önce bir sadaka verme yükümlülüğü koyduğu için bu ismi almıştır.”⁵⁷ Sözü edilen âyetin metni ve meâlî şu şekildedir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ جُؤَاكُم صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنَّمَا يُجَادُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *“Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin. Sizin için en iyi ve en nezih davranış budur. Şayet bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”*⁵⁸ Münâsebet ilmiyle birlikte değerlendirmeye çalıştığımız Mücâdele sûresi on ikinci âyetin yani (آيَةُ النَّجْوَى) “âyetü'n-necvâ” nın tarihî arka planı ve nüżûl ortamına baktığımızda nüżûl sebebiyle ilgili olarak birkaç görüş nakledilmektedir. Bir görüşe göre âyet, insanların Hz. Peygamber’i bıktırıp rahatsız edecek derecede çok soru sormaları ve onunla özel görüşme yapmak isteyenlerin diğer insanların hakkına zarar verecek şekilde onun yanında uzun süre kalmaları veya bu kimselerin meclis içerisindeyken Hz. Peygamber’le fısıltı şeklinde konuşmaları hakkında nâzil olmuştur.⁵⁹ Diğer bir görüşe göre de o günkü şartlarda Medine’nin saldırıya uğrayacak olması ihtimali üzerine yapılan dedikodular, özel görüşme ve fısıltıyla aktarılan haberler nedeniyle münafıkların; Hz. Peygamber’in duyduğu her söze inandığına dair tahkir ve tezyife yönelik fitne çıkarmaya çalışmaları üzerine inmiştir. Aslında her iki görüşteki ortak yön, Hz. Peygamber’in huzurunda “fısıltılı konuşma” dır. Ayrıca bir yönüyle nüżûl ortamını yansıtan mezkûr görüşlerdeki bilgilerle (آيَةُ النَّجْوَى) “âyetü'n-necvâ” nın muhtevası doğrudan ilişkilidir ve son derece tutarlılık arz etmektedir. Âyetin nüżûl ortamını yansıtan haberler kapsamında kaynaklarda şu

⁵² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/156.

⁵³ Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, *Kavâ'idü't-tedebbürî'l-emsal li-kitâbillâhi a'zze ve celle* (Dimeşk: Dârü'l-Kalem, 1431/2009), 13-14, 27, 29; Çelik, *Mücâdele Süresi ve Tefsiri*, 21.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 15/308; Muhammed Abduh - Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîru'l-Menâr)* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme, 1410/1990), 5/330.

55 Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Furûku'l-luğaviyye*, thk. M. İbrahim Selim (Kâhire: Dârü'l-İlm ve's-Sekâfe ve't-Tevzî', 1414/1994), 63; Tâhâ sûresi 62 ve Enbiyâ sûresi 3. âyetlerde zikredilen وَأَسْرُوا التجوى "...Konuşmalarını gizli tutmaya çalıştılar..." ifadelerinden de bunun sadece kelâm ve sözde gerçekleştiği yalın bir hakikat olarak anlaşılmaktadır. Bk.: Celâleddin el-Mahallî - Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrû'l-celâleyn* (Kâhire: Dârü'l-hadis, ts.), 411, 420.

⁵⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1441/2019), 690.

57 Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 27.

58 el-Mücâdele 58/12.

⁵⁹ Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Âlî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Zâdül-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'Arabî, 1422/2001), 4/249; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/153.

bilgiler de aktarılmıştır. Şöyle ki o dönemlerde hayatının son demlerini Hz. Peygamber'in huzurunda ve sohbet meclisinde bulunarak geçirmek isteyenler olduğu gibi bazı kimseler de Hz. Peygamber ile özel görüşmeyi, onunla aynı ortamda görünmeyi kendilerinin önemli ve diğer insanlara nazaran kıymet derecelerinin daha yüksek olduğu şeklinde bir sunî imaj olarak düşünmektedir. Bu kimseler geçerli bir mazereti olmamasına rağmen sırf bu mevhum prestij maksadıyla onunla görüşmek, onun yanında daha uzun süre kalmak istemektedir.⁶⁰ Halbuki salt "Hz. Peygamber'in yanında oturmakla hiç kimsenin mertebesi yükselmez. Mertebenin yükselmesi ilim ve iman nimetine sahip olan kimseler içindir."⁶¹ Hz. Peygamber; sözü ve yaşantısı birbiriyle örtüşen, ahlâkı Kur'ân olan en güzel örnektir insanlara.⁶² O, mala temayül ve tamahkârlık bakımından insanların dünyaya en uzak olanıdır. İnsanlar arasında dünyaya en az değer veren de odur. Peygamberlik görevi olarak yaptığı tebliğ, tebyin ve temsil gibi vazifeler mukabilinde hiçbir karşılık beklememektedir. Bununla birlikte mezkûr âyette sözü edilen sadaka, iman ve sadakatin burhanıdır. İhlas, ilim ve ahlâkla, nefsiyle mücadele ederek Hz. Peygamber'e yakın olmak isteyen müminler ile niyeti dedikodu ve fısıltılı konuşmalarla toplumda fitne ve fesat çıkarmak isteyen batıl ehli münafıkları birbirinden ayıran önemli bir ayrıftır. Onunla gizli ve özel görüşmek isteyen kişilerden diğer insanlara sadaka vermelerinin emredilmesi; onların Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ahlâklanma, dünyadan yüz çevirme, Yüce Allah'a ve âhirete rağbet etmelerine bir işaret olması içindir.⁶³ Görünüşe göre âyetin nüzûl sebebi ve ortamıyla ilgili nakledilen ilmî veriler; içerik olarak sosyal, kültürel, ahlakî ve siyasi boyutları da olan çok yönlü bir niteliğe sahiptir. Bu durum, münâsebet olgusu da dahil olmak üzere bahse konu âyetin farklı yönleriyle düşünülmesini iktiza etmektedir. Sadedinde olduğumuz "âyetü'n-necvâ"nın gerek kendi içerisindeki ifadeleri arasında gerek âyetin başı ve sonu arasında gerekse sûredeki diğer âyetler arasında birtakım münâsebet durumları söz konusudur. Mesela Mücâdele sûresinin yedi, sekiz, dokuz, on, on iki ve on üçüncü âyetlerinde gizli gizli konuşmak, fısıldaşmak ve özel görüşme/toplantı yapmak anlamlarına gelen (النَّجْوَى) "en-necvâ" mastar ismiyle aynı kökten türeyen "نَجْوَى"⁶⁴, "يَتَنَاجَوْنَ - النَّجْوَى"⁶⁵, "تَتَنَاجَوْنَ - تَنَاجِيْتُمْ"⁶⁶, "النَّجْوَى"⁶⁷, "نَجْوَا"⁶⁸, "نَاجِيْتُمْ - نَجْوَا"⁶⁹ kelimeleri kullanılmaktadır. Yedinci âyette gizli gizli konuşmanın, her şeyi bilen Yüce Allah'ın ilmi karşısında hiçbir anlam ifade etmeyeceğinin belirtilmesiyle; sûrenin ilk âyetinde zikredilen, Yüce Allah'ın, insanların konuşmalarını işittiği ilkesiyle bir yönüyle münasebetinin olduğu düşünülebilir. Sekiz, dokuz ve onuncu âyetlerde gizli gizli konuşmanın, kişilerin birbiriyle fısıldaşmasının; kullanıldığı yer, konu ve zamana göre onaylanıp onaylanmaması farklılık arz eden bir davranış olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki gizli konuşarak fısıldaşmayı; günah işlemek, müminleri üzme, düşmanlık yapmak ve peygambere karşı gelmek maksadıyla yapıldığında cezayı ve cehennemi gerektiren şeytan kaynaklı bir davranış; iyilik, sadaka, insanların arasını düzeltme ve takva için olduğunda ise herhangi bir mahzuru olmayan eylem türleri kategorisinde değerlendirmek mümkündür.⁷⁰ On iki ve on üçüncü âyetlerde de gizli ve özel görüşme yapmanın, yerine getirilemediği takdirde Allah'ın affedeceği hususi bir sadaka şartına bağlandığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle bu âyetlerde Hz. Peygamber ile gizli ve özel görüşmenin sadaka şartına bağlandığı ve görüşme öncesinde hasbelkader sadaka vermek mümkün olamazsa Allah'ın bu durumu affedeceği anlatılmıştır. Toparlamak gerekirse mezkûr âyetlerde temel inanç ve ahlâk ilkeleri, muâşeret kuralları, toplumsal huzur, insanlar arası sevgi ve muhabbetin temini, terbiye ve incelik hususlarına

⁶⁰ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Ahkkâmü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmî, 1424/2003), 4/198, 200, 202; el-Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, 7/498; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/179.

⁶¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/178-179.

⁶² el-Ahzâb 33/21; el-Kalem 68/4.

⁶³ el-Bikâî, *Nazmü'd-dürrer*, 7/498-499.

⁶⁴ el-Mücâdele 58/7.

⁶⁵ el-Mücâdele 58/8.

⁶⁶ el-Mücâdele 58/9.

⁶⁷ el-Mücâdele 58/10.

⁶⁸ el-Mücâdele 58/12.

⁶⁹ el-Mücâdele 58/13.

⁷⁰ en-Nisâ 4/114; Abduh - Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 5/330-331.

değiniilmektedir.⁷¹ Bu genel anlam örgüsü içerisinde, gizli gizli görüşmek ve toplumsal ortamlarda fısıltıyla konuşmanın; âyetlerdeki ana mesaj ve maksadın üzerine inşa edildiği temel konulardan biri olması bakımından çoklu bir muhtemel münasebet durumu olduğu fark edilmektedir.

Mücâdele sûresi yedinci âyeti müteakiben birkaç âyetle zikredilen, aynı kökten türeyen ve gizli görüşmek, fısıltıyla konuşmak anlamlarına gelen (نحوى) "necvâ" kelimesinden hareketle şu duruma açıklık getirmekte fayda var ki gizli görüşmek, fısıltıyla hitap etmek; özü itibarıyla sakıncası olmayan bir beşerî fiildir. Bunun yanı sıra inananlar aleyhine komplolar düzenlemek veya müslümanların birbirlerine zarar vermek için gizli gizli entrikalar tertiplemeleri elbette tasvip edilemez bir davranıştır. Hatta şuna da dikkat etmek gerekir ki Mücâdele sûresi on ikinci âyetle Hz. Peygamber özelinde gizli/özel/mahrem görüşmelerin menedilmeyip görüşme adabına uygun bir çerçeve düzenleme getirilmesi de bahsetmek istediğimiz durumu teyit eder niteliktedir. Hz. Peygamber'den nakledilen hadîs-i şerifte ve şerhinde de gizli görüşme veya fısıldaşmaların menedilmesinin; ancak üçüncü kişinin (diğerlerinin) üzülmeye, arada herhangi bir düşmanlık ve dargınlığın zuhur edecek olması ihtimaline dayandırıldığı anlaşılmaktadır.⁷²

Âyetteki murâdını en iyi bilen elbette Yüce Allah'tır. Bununla birlikte âyetin genel mefhumundan özel görevi olan önemli kişilerin, yönetici veya kamu görevlilerinin vazife ve işlerine engel olunacak şekilde gereksiz yere meşgul edilmemesi gerektiğinin anlaşılması da mümkündür. Şayet meşgul edileceklerse de sadaka veya benzeri bir harç ve bedel ile ödeme yapılarak ihtiyaç sahiplerinin desteklenmesinin istendiği sonucu da çıkarılabilir. Zira Mücâdele sûresinde genel olarak İslam ümmetinin tahkim edilmesine yönelik noktalara işaret edildiği, bu toplumu zayıflatmak davranışlardan kaçınılmasına dair hususlara değinildiği göz önünde bulundurulduğunda bu muhtemel neticeye varılması son derece isabetli görülmektedir. "Âyetü'n-necvâ"nın öncesi ve sonrası ile birlikte diğer âyetlerle münasebetinin hikmetleri noktasında bir sonraki âyetle olan irtibatı çerçevesinde bahse konu uygulamanın muhataplara kalıcı bir uygulama getirmeyi hedeflemediği anlaşılmaktadır. Öte yandan özel görüşme öncesinde sadaka verme imkânı bulamamak ve bu nedenle kaygılanma durumunun meydana gelmesi halinde Allah'ın affının ifade edilmesi ve diğer ibadetlere dikkat edilmesinin belirtilmesi de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Mamafih tefsir âlimleri gizli ve özel görüşmeler öncesinde sadaka verilmesini emreden "âyetü'n-necvâ"nın on gece veya gündüzün çok kısa bir ânı kadar yürürlükte kaldığı ve sonrasında da Mücâdele sûresi on üçüncü âyet ile neshedildiği kanaatindedirler.⁷³ Nakledildiğine göre Hz. Ali (öl. 40/661) de kendisinin dışında hiç kimsenin bu âyetle amel etmediğini, bu âyet nâzil olduğu zaman kendisinin bir sadaka vererek Hz. Peygamber'e bir konu hakkında soru sorduğunu belirtmektedir.⁷⁴ Diğer taraftan bir kısım âlimler de Hz. Peygamber'le özel görüşme öncesi sadaka verme yükümlülüğü getiren hükmün neshedilmeyip hafifletildiği kanaatindedirler. Yani sadaka verebilecek durumda olanlar isterlerse verecekler, buna imkânı olmayanlar ise muaftırlar. Dolayısıyla onlara göre sadaka şart olmayıp isteğe bağlı iyi bir davranıştır. Çünkü on iki ve on üçüncü âyetlerden, yeni gelişen şartlar ekseninde toplumun talebi ve menfaati doğrultusunda kamu düzeniyle ilgili hükümlerde birtakım değişiklikler yapılabileceği hakikati hasıl olmaktadır. Nitekim bu sosyal realite, kamu yönetimiyle uğraşanlar için asla göz ardı edilmemesi gereken önemli bir durumdur.⁷⁵

On ikinci âyetin, içerisinde yer aldığı âyetler pasajı veya siyak ve sibakiyla birlikte değerlendirildiğinde müslümanların Hz. Peygamber ile görüşme ve onun meclisinde bulunmanın gerekli

⁷¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu*, 5/269, 273.

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "İsti'zân", 45 (No. 6288); Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alf b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bâri bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 11/81.

⁷³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 23/249-251; Süyûtî, *el-İtkân*, 3/66, 76; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *el-Fevzü'l-kebir fi usûli't-tefsîr* (Dimeşk: Dâru'l-Gavsânî, 1429/2008), 105.

⁷⁴ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-mensûh*, thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997), 258-259; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/248; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/494.

⁷⁵ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 9/324-326, 331.

adap ve erkanına dikkat etmelerine dair uyarılarda bulunduğu görülmektedir. Zira kendisiyle görüşmek isteyenlere Hz. Peygamber'in asla hayır demediği, istirahat ve diğer beşerî meşguliyetleri, nübüvvet ve risâlet vazifesinin de bulunduğu düşünüldüğünde yedinci âyetten itibaren on üçüncü âyete kadar anlatılanların birbiriyle aklî ve mevzûî yönlerden münâsebet arz ettikleri zahir bir hakikat olarak ortaya çıkmaktadır.

Mücâdele sûresi on birinci âyette, toplantı ve sohbet meclislerinde yeni gelenlere yer verilmesi, toplantı veya sohbet sona erince de meclis sahibine zahmet vermeksizin derhal dağılmak gerektiği belirtilmektedir. Sadedinde olduğumuz "âyetü'n-necvâ"da ise Hz. Peygamber özelinde insanların ziyaret ve hususi görüşmelerdeki zaaflarına değinilmektedir. Toplumsal bir zafiyete mâni olması bakımından bu yönleri itibarıyla her iki âyetin birbiriyle münasebet içerisinde olduğu düşünülmektedir.

Bilindiği üzere Kur'ân, bireysel ve toplumsal düzeyde insanların dünya ve ahiret saadetini inşa etmek üzere birtakım emir ve nehiylerde bulunmaktadır. Kur'ân'daki sayıları konusunda âlimler arasında bir ittifakın hasıl olmadığı ahkâm âyetlerindeki emir ve nehiyler bazen sarîh bazen de gayr-i sarîh şekilde gelmektedir.⁷⁶ Mücâdele sûresinde ilk âyetten itibaren başta zihâr uygulaması olmak üzere Allah ve resûlüne karşı gelmenin, insanlar arasında fitne çıkmasına sebep olan fısıltıyla konuşmaların, Allah'a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere sevgi ve dostluk temayülünde bulunmanın yasaklandığı görülmektedir. Kur'ân'ın muhtevasında önemli yeri olan ahkâma dair meselelerden biri olması hasebiyle yine bu açıdan da söz konusu âyetler dermesi arasında bir münasebetten bahsetmek pek tabii mümkündür.

Kur'ân okumaları ve araştırmaları esnasında sıklıkla karşılaşılan bir durum da onun bazı âyetlerinin esmâ-i hüsnâdan birtakım isimlerle sona eriyor olmasıdır. Aslında bu durum, âyette anlatılan mâna ve hüküm ile mezkûr ismin birbiriyle münasebetinin olduğuna delâlet etmektedir. Zira Kur'ân'ın nazmı ve üslûbunun bariz bir özelliği olarak âyetlerin sonları, o âyetlerin ihtiva ettiği konularla alakalıdır. Rahmet mânasını içeren âyet, rahmet sıfatıyla sona ererken; azap ve cezalandırma konusuyla ilgili âyetler de Kadîr, Hakîm, Alîm ve Azîz isimleriyle sona ermektedir.⁷⁷ Mesela Mücâdele sûresi beşinci âyette, Allah ve resûlüne başkaldıranların kendilerinden öncekiler gibi alçaltılıp aşağılanacakları hükmü haber verilerek âyetin sonunda وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ "Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır"⁷⁸ şeklinde va'îd ile biten bir ifadeye yer verilmesi bariz bir tenâsüb örneğidir. İmanın zıddı olan küfrün/inkârın cezası, عَذَابٌ أَلِيمٌ "elem veren bir azap"⁷⁹ tır. Küçük düşürücü azap ise âyetin evvelinde zikredilen, önceki kavimlerin zelil kılınması ve alçaltılmalarıyla münasebet halindedir.⁸⁰ Hakeza yirmi birinci âyette Allah'ın ve elçilerinin, şeytanın fırkasına kesinlikle galip geleceği ifade edilerek âyetin; kuvvetli, kudretli, her şeye gücü yeten ve kendisine üstün gelinemez olanın Allah olduğunu ifade eden (عَزِيزٌ) "Azîz" ve (كَوَثِرٌ) "Kavî" isimleriyle sonlandırılması âyetin evvel ve âhiri arasında yukarıda açıklanan aklî bir münasebetin olduğunu ortaya koymaktadır.

Mücâdele sûresinin üç ve dördüncü âyetlerinde; zihâr ile ilgili bir ceza olarak iki ay arka arkaya oruç tutulması, köle azat edilmesi veya altmış fakirin doyurulması istenmektedir. On ikinci âyette (âyetü'n-necvâ) de Hz. Peygamber ile yapılacak özel görüşmeler öncesinde üçüncü kişilere sadaka verilmesinin talep edilmesi, toplumdaki zayıf ve dar gelirli kesimlerin ekonomik anlamda desteklenmesi maksadındaki benzerlik yönünden söz konusu âyetler arasında aklî bir münasebetin olabileceğini düşündürmektedir.

"Müslüman bir toplumda, bağımsız bir grup kurmak ve sürekli gizli gizli görüşmeler yapmak, kesin surette bozgunculuğa sebebiyet verir. En azından müslümanlar arasında hizipçilik başlar. Necvâ'nın caiz olması ya da olmaması neler konuşulduğuna bağlıdır."⁸¹ Netice itibarıyla fısıltıyla gizli konuşmak

⁷⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 4/40-41; es-Sebt, *Kavâ'id*, 2/24-25.

⁷⁷ es-Sebt, *Kavâ'id*, 2/309-310; el-Meydânî, *Kavâ'idü't-tedebbüri'l-emsal*, 429-430.

⁷⁸ el-Mücâdele 58/5.

⁷⁹ el-Mücâdele 58/4.

⁸⁰ Fîrûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyîz fî letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*, 1/457.

⁸¹ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, 6/177.

anlamındaki (النَّجْوَى) “en-necvâ” kelimesinin de içerisinde geçtiği Mücâdele sûresi on ikinci âyetle diğer insanların hak ve hukukuna zarar verecek şekilde gerekli gereksiz Hz. Peygamber’le özel görüşmeler yapılmasının terkedilmesinin, ayriyeten toplu meclislerde hem insanların kendi aralarında hem de Hz. Peygamber’le fısıltıyla konuşmaktan vazgeçmelerinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.

Onuncu âyette zikredilen (النَّجْوَى) “en-necvâ” kelimesi nekre değil de marife formunda gelmiştir. Bu durum dokuzuncu âyette bahsedilen, dilleriyle inandıklarını söyleyen münafıkların; elçiye isyan, toplumda fitne çıkarmak (şer) ve müminlere zarar vermek maksatlı görüşme ve fısıltılı konuşmalarına delâlet etmektedir.⁸² Dolayısıyla mâna, dil ve birbirini tamamlayan düşünce irtibatı bakımından mezkûr âyetler arasında bir münâsebetten bahsetmek yanlış olmaz.

İzah etmeye çalıştığımız Mücâdele sûresi on ikinci âyetin yani “âyetü’n-necvâ”nın فَإِنْ لَّمْ يَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ şeklinde sona ermesi; âyetin başlangıcında zikredilen farz hükümden sonra bir tahfife ve neticede Yüce Allah’ın bu ümmete olan lütfuna delâlet etmektedir. Çünkü Yüce Allah bu ümmete son derece lütfkârdır. Onlara takatlerinin üzerinde mükellefiyetler yüklememektedir. On üçüncü âyette de gizli ve özel görüşmeler öncesinde sadaka vermekten korkup kaygılanan kimselerin bir an evvel cimrilikten kurtulmaları için أَشْفَقْتُمْ *“korkuya mı kapıldınız?”*⁸⁴ şeklinde bu davranışları uygun bulunmayarak azarlanmaktadır.⁸⁵ Mamafih burada da sözün bir sonraki âyetle tamamlanıyor olması açısından iki âyet arasında ortak bir yön ve münâsebetin olduğunu ifade etmek mümkündür.

Hz. Peygamber’e soru sormak ya da onunla özel görüşme yapmak öncesinde sadaka verilmesi istenen âyet; yani “âyetü’n-necvâ”, Kur’ân’daki şu âyetlerle birlikte de düşünülmelidir:

- قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا *“De ki: “Bu görevimden dolayı, dileyenin rabbine giden bir yol izlemesi dışında, sizden bir karşılık istemiyorum.”*⁸⁶
- وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ *“Bunun için sizden bir karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız âlemlerin rabbine aittir.”*⁸⁷
- فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ *“Şayet yüz çevirirseniz, zaten benim sizden bir karşılık beklediğim yok; benim mükâfatımı ancak Allah verir. Bana (Allah’a) teslimiyet içinde olanlardan biri olmam emredildi.”*⁸⁸
- وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ... *“Ey kavmim! Buna karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim ecrim sadece Allah’a aittir...”*⁸⁹
- يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ *“Ey kavmim! Bunun karşılığında ben sizden bir ücret istemiyorum; benim hizmetimin karşılığı ancak beni yaratana aittir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?”*⁹⁰
- وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا دِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ *“(Halbuki) sen bunun karşılığında onlardan bir ücret de istemiyorsun. Kur’an herkes için ancak bir hatırlatma ve öğüttür.”*⁹¹

⁸² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/491.

⁸³ el-Mücâdele 58/12.

⁸⁴ el-Mücâdele 58/13.

⁸⁵ el-Bikâî, *Nazmü'd-dürr*, 7/500.

⁸⁶ el-Furkan 25/57.

⁸⁷ Kur’ân’da Yüce Allah’ın, Hz. Peygamber’den önceki elçilerinin kendi kavimleriyle olan mücadeleleri bağlamında birkaç kez tekrarlanan bu âyetle Hz. Peygamber’in misyonunun önemli bir noktası ortaya konmaktadır. Tek olan Allah’a imana davet mukabilinde insanlardan hiçbir ücret ve karşılık beklememek şeklinde ifade edilebilecek ana temanın tekrarlandığı âyetler şunlardır: eş-Şu’arâ 26/109, 127, 145, 164, 180.

⁸⁸ Yûnus 10/72.

⁸⁹ Hûd 11/29.

⁹⁰ Hûd 11/51.

⁹¹ Yûsuf 12/104.

- *“(Resulüm!) De ki: ‘Sizden görevimle ilgili bir karşılık istemiyorum; ben, olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim.’”⁹²*
- *“De ki: ‘Sizden isteyebileceğim bir karşılık varsa o da sizin olsun; benim mükâfatımı verecek olan yalnız Allah’tır. O her şeye tanıktır.’”⁹³*
- *“(Resulüm!) Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da onlar bunun ağırlığı altında mı eziliyorlar?”⁹⁴*
- *“Sen onlardan bir karşılık mı istiyorsun ki! (İstemezsin, çünkü) rabbinin vereceği karşılık daha hayırlıdır; O, rızık verenlerin en üstünüdür.”⁹⁵*

“Âyetü’n-ncvâ” yukarıdaki âyetler ile birlikte değerlendirildiğinde aralarında müşkil bir durum varmış vehmi uyandıran bazı noktalara açıklık getirmek gerekmektedir. Şöyle ki “âyetü’n-ncvâ”da sadaka Hz. Peygamber’in ümmetine karşı yapmış olduğu nebevî vazife mukabilinde bizzat kendisine değil ihtiyaç sahibi müminlere verilmektedir. Bu âyetlerde de Hz. Peygamber’in iletmış olduğu ilahi mesaj karşılığında kendisine hiçbir ücret istemediği belirtilmektedir. Yani “âyetü’n-ncvâ”, yukarıdaki âyetlerin anlam dünyasıyla tenakuz değil münasebet/tenâsüb teşkil etmektedir. Hz. Peygamber onları zor durumda bırakmamış borç yükü altına sokmamıştır. Tefsir literatüründeki kaynaklarda bahse konu âyetin hükmünün çok az bir süre yürürlükte kalması hatta Hz. Ali’nin bu âyetle amel eden tek kişinin kendisinin olduğunu beyan etmesi ve ayriyeten birtakım kaynaklarda da “âyetü’n-ncvâ”nın kendisinden sonra gelen on üçüncü âyetle nesh edildiğinin belirtilmesi de münâsebet durumunu pekiştirmektedir. Münâsebetin bu yönü açısından bakıldığında da “âyetü’n-ncvâ”, nesih teorisi kapsamında Kur’ân’ın Kur’ân ile neshinin meşhur örnekleri arasında değerlendirilebilir.

Allah’ı, peygamberini ve müminleri farklı sebeplerle üzenler; dünya ve ahirette lanetlendikleri ve apaçık bir günah işledikleri gibi neticede alçaltıcı bir azapla da yüzleşeceklerdir.⁹⁶ Hz. Peygamber’in şahsına, hanesine ve ev halkına edepli olunmasına yönelik düzenlemeler içeren âyetler bütünlüğünde konulu tefsir zaviyesinden bakıldığında da “âyetü’n-ncvâ”nın mesela hicap âyeti olarak da bilinen⁹⁷ Ahzâb sûresi elli üçüncü âyetle de münasebetini ifade etmek yanlış olmaz. Zira mezkûr âyette de Hz. Peygamber’i rahatsız eden, fakat onun utanıp çekindiğinden dolayı ashâbına açıkça söyleyemediği; yemek zamanını gözetme, izinsiz ve davetsiz ziyarette bulunma, evin hanımefendilerinden bir şey istendiğinde perde arkasından isteme ve sohbete dalıp kalmak gibi beşerî ilişkiler, muâşeret kuralları ve mahremiyet ilkelerine ilişkin dikkat edilmesi gereken bazı önemli hususlar ifade edilmektedir.⁹⁸ Elhasıl, âyetlerin hangi bağlamda geldikleri, siyâk ve sibaklarıyla münasebetleri önemlidir. Sûre bütünlüğü içerisinde bakıldığında da “âyetü’n-ncvâ”nın; Yüce Allah’ın her şeyden haberdar olduğu, münafıkların nitelikleri, Hz. Peygamber’in konumunun önemi, düşünce ve itikat bakımından ayrışan bir çizgi ve tarafın bulunması gerektiği konularıyla irtibatlı olduğu zahir bir durumdur. Dolayısıyla bu düşünce zaviyesinden bakıldığında ilgili âyetin Kur’ân’daki diğer âyetlerle herhangi bir tenakuzunun olmayacağı da aşîkârdır.

⁹² Sâd 38/86.

⁹³ Sebe 34/47.

⁹⁴ et-Tûr 52/40; el-Kalem 68/46.

⁹⁵ el-Mü’minûn 23/72.

⁹⁶ el-Ahzâb 33/57-58.

⁹⁷ Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, “Tefsîr”, 251 (No. 4790-95).

⁹⁸ Âyetü’n-ncvâ ile münasebetinin olduğu ifade edilen âyet metni ve meâli şu şekildedir: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَظِيرِ بْنِ إِهَاءَ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَبِهُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَظِيرِ بْنِ إِهَاءَ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَبِهُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ* “Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin; yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın. Bu davranışınız peygamberi rahatsız ediyor, size söylemeye çekiniyor, oysa Allah hak olanı açıklamaktan çekinmez. Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde, onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygundur. Resûlullâh’ı üzme hakkınız yoktur, kendisinden sonra ebedî olarak eşleriyle de evlenemezsiniz, sizin bunu yapmanız Allah katında büyük bir günahıdır.” (el-Ahzâb 33/53).

Sonuç

Kur'an; meydana gelen birtakım olay ve hadiselerle uygun olarak, dünya ve âhirete dair bazı hükümleri açıklamak üzere âyet âyet süre süre nâzil olmuştur. Gerek cem'inde gerekse istinsâhında; tıpkı nüzûl süreci boyunca Hz. Peygamber'den dinlendiği ve sahâbenin icmâ ettiği şekildeki tilavet tertibine göre yazılan Kur'an'ın âyet ve sûreleri arasında son derece hikmetli bir münasebet, oldukça anlamlı bir irtibat bulunmaktadır. İlahî bir kelam olması hasebiyle kendine özgü bir tertip ve insicama sahip olan Kur'an'ın âyetleri, âyet grupları ve sûreleri arasındaki hikmetli münâsebet, ancak müdekkik bir nazarla bakıldığında anlaşılan tenâsüb ve uyum; onun mucizevî yönlerinden biridir. O, âyet ve sûreleri arasındaki hikmetli münasebet ve ilişkilerin aklen de fark edilip kabul edilebileceği mucize bir kitaptır. İbadet ve diğer birtakım maksatlarla sürekli okunan ulvî bir metindir. Kendisiyle sürekli meşgul olanları farklı düzey ve derecelerde öylesine tatlı ve gönendirici bir bilgi denizine daldırır ki bunu ancak tadına varanlar anlar. Buraya kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere araştırmamızın temel sacayaklarından birini oluşturan münâsebet/tenâsüb olgusu; âyet ve sûrelerdeki özel, genel, aklî, hissî, zihnî vb. yönlerdeki irtibatı ifade etmektedir. Söz konusu irtibatın; zıtlık, benzerlik, sebep ve müsebbep türlerinde zihnî bağlantılarının olması da mümkündür. Elbette bütün bu sistematik ilişkiler, Kur'an süre ve âyetlerinin tertibinin vahiyle belirlendiği ve tevkîfî olduğu ilkesine dayanmaktadır. Birtakım tefsir kaynaklarında ifade edilen aksine Kur'an âyetlerinin inşinin hâdiselere göre olması, onun tertibinde hikmetli bir münasebet ve irtibatın bulunmasına mâni değildir. İşte bu yüzden Kur'an'ı gereği gibi doğru anlama noktasında göz önünde tutulması gereken hususlardan biri de onun âyet ve sûreleri arasındaki mezkûr münâsebet olgusudur.

Tefsir ilmiyle ilgili bilimsel kaynak ve dokümanlardan edinilen verilere göre Mücâdele sûresi on ikinci âyette Hz. Peygamber'i gereksiz yere meşgul etmeleri, birtakım özel görevlerinden alıkoymaları ve onun asıl ihtiyaç sahiplerine yeterince vakit ayıramaması üzerine özel görüşmelerin toplum yararı da gözetilerek düzenlendiği fark edilmektedir. Diğer bir ifadeyle insanların Hz. Peygamber ile gerekli gereksiz görüşme talepleri, meclis halindeyken hem kendi aralarında hem de Hz. Peygamber ile fısıltılı konuşmaları diğer insanları ve Hz. Peygamber'i rencide ettiği için bu sûrede Hz. Peygamber'in nübüvvet makamına ve başka insanların hukukuna riayet edilmesine yönelik toplumsal yararı da gözetilen bir uygulamanın getirildiği görülmektedir. Fakat ilerleyen süreçte peygamber makamının saygınlığının anlaşılması ve münafıklarla müminlerin bu şekilde sınanıp tefrik edilmesi gibi asıl maksatlar gerçekleştikten sonra bu tür bir maddî fedakarlığın sistematik bir kural olarak işletilmesine de lüzum kalmadığı bilinmektedir. Zira bazı tefsir kaynaklarında belirtildiğine göre zaten çok az bir süre sonra bahse konu şer'î yükümlülük izale (nesh) edilerek yürürlükten de kaldırılmıştır. Açıkçası on ikinci âyet bağlamında Mücâdele sûresinde; Müslüman, Yahudi, münafık ve kafirlerin gizli gündemlerle özel toplantıları, Hz. Peygamber'le ve kendi aralarında fısıltıyla konuşmaları meselesine değinilmektedir. Hz. Peygamber kendisine soru sormak, kendisiyle gizli, fısıltılı veya özel görüşmek isteyen hiç kimseyi engellememektedir. Sadaka hükmü, Hz. Peygamber'in ve insanların maslahatlarının gözetilmesinden kaynaklanmaktadır. Onun istediği; tarihî şartların, nübüvvet makamı ve meclisinin hassasiyetlerinin gözetilmesi, zengin-fakir herkesin kendisine münacatını maksadına muvafık olarak kolayca iletebilmesi, görüşme imkanını bulabilmesidir. Hakeza on ikinci âyetin (âyetü'n-necvâ) mefhumundan; özel görevi olan yönetici ve kamu görevlilerinin gereksiz yere meşgul edilmemesi, bunlar ile görüşmelerde bir samimiyet ifadesi olarak sadaka veya benzeri ödemeyle muhtaçların desteklenmesinin murat edilmesi de muhtemeldir. Medîne döneminde nâzil olan Mücâdele sûresinin; henüz yeni teşekkül eden devlet ve toplum düzenini güçlendirmeye yönelik noktalara işaret etmesi, bu unsurları zayıflatacak iş ve davranışlardan kaçınılmasına dair hususlara değinmesi söz konusu çıkarımı tutarlı kılmaktadır. Aynı şekilde on iki ve on üçüncü âyetler birlikte düşünüldüğünde, yeni gelişen şartlar muvacehesinde toplumun maslahatına muvafık olarak kamu düzeniyle ilgili hükümlerde bazı değişiklikler yapılabileceği sonucuna varmak da mümkündür.

Ardışık olmasa bile konusal olarak birbirini izleyen âyet ve sûrelerden herhangi biri, diğerini açıkça tamamlıyor veya aralarında bu türden olası bir anlam ilişkisi varsa bu durumda münasebet olgusundan söz

edilmelidir. Mücadele sûresinde de zihâr anlayışının kökten kaldırılmasına yönelik olarak Ahzâb sûresiyle birbirini tamamlaması açısından münasebetlerinin olduğu görülmektedir. Mücadele sûresi temel maksatları açısından kendi içerisinde bölümlere ayrıldığında genel olarak zihârın hükmünün beyan edildiği, cahiliye döneminden kalma kötü bir alışkanlık ve eza verici anlamsız iğrenç davranış olan zihârda bulunmanın, bu sûrenin âyetlerinde şer’î hükme bağlandığı aşikardır.

Kur’an’da münâsebet meselesi genellikle Kur’an’ın îcâzı ve âyetlerin tertibinin tevkîfi olması gibi kanaatlere dayanmaktadır. Gerek Mücadele sûresinin gerekse “âyetü’n-necvâ”nın münasebet yönleri anlaşıldıktan sonra netice itibarıyla ortaya çıkan durum şu ki Kur’an âyet ve sûreleri çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımla okunmalıdır. Araştırmamız; Kur’an’ı nasıl okuyalım? Kur’an’ı nasıl anlayalım? Kur’an nasıl bir kitaptır? gibi sorularla karşı karşıya kaldığımız bu asırda münâsebet ilminin de bu minvalde son derece önemli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Çünkü Kur’an sûre ve âyetleri arasındaki mevcut münasebet neticesinde bütüncül bir mânaya ulaşılmaktadır. Mücadele sûresindeki “âyetü’n-necvâ”nın, içerisinde bulunduğu sûrenin diğer âyetleriyle münasebeti düşünüldüğünde de Kur’an’daki diğer âyetlerle tenakuz teşkil etmeyen bütüncül bir mânaya ulaşıldığı görülmektedir.

“Münâsebâtü’l-âyât ve’s-süver” ilmi; makbul, muteber, sağlam ilke ve delillere dayandığı sürece salt re’y ile yapılan tefsirler veya Kur’an hakkında nefsi konuşmalar kapsamında değerlendirilemez. Mücadele sûresinin tefsir açısından içerik analizine tabi tutulduğu bu araştırmanın en temel bulgusu, “âyetü’n-necvâ”nın hem âyet içi hem de âyetler arası yönüyle münasebetinin söz konusu olduğudur. Aynı şekilde bu makalenin önemli bulgularından bir tanesi de Kur’an âyet ve sûrelerinin münâsebâtü’l-âyât ve’s-süver ilmi bağlamında değerlendirilmesi sayesinde Yüce Allah’ın kelâmı hakkındaki bazı mevhum olumsuz düşünce ve yanlış anlamaların ortadan kalkacağıdır. Hakeza âyet ve sûreler hakkında gelişigüzel, rastgele veya kişinin aklına estiği gibi yorum yapmasının da önünün kapatılmış olacağıdır.

Âyet ve sûrelerin Mushaf tertibi; zaman ve mekân etkenli olmayıp, tamamen ilahî ve tevkîfidir. Zira mevcut Mushaf tertibine bakıldığında Mekke’de inen bir âyet, Medine’de inen âyetle aynı sûre içerisinde yer alırken bunun tam aksi bir durum da söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle Kur’an sûre ve âyetleri arasında kimi zaman zayıf kimi zaman da kuvvetli olmak üzere her halükârda hikmetli bir irtibat ve latif bir münasebetin olduğu muhakkaktır. Kur’an bireysel ve toplumsal düzeyde; tevhit, itikat, istikamet, hikmet ve ubudiyet gibi birtakım hedefleri gerçekleştirmek üzere tek bir kaynaktan nâzil olmuştur. Bu durum onun sûre ve âyetlerinin peyderpey nâzil olmasına rağmen aralarında son derece hayret uyandıran bir münasebetin teşekkülünün mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Netice itibarıyla buraya kadar bahsedilenler çerçevesinde münâsebâtü’l-âyât ve’s-süver ile “âyetü’n-necvâ” bağlamında mesele dikkatlice teemmül edildiği takdirde Kur’an âyetleri arasında dakik bir anlam ilişkisinin bulunduğu açıkça anlaşılmış olmaktadır. Ayrıca “âyetü’n-necvâ”nın; nâsih-mensûh, esbâb-ı nüzûl veya daha başka ulûmü’l-Kur’an konuları çerçevesinde müstakil olarak ele alınması, tefsir alanında araştırma yapanlar için üzerinde durulmaya değer muhtemel bir çalışma konusudur.

Beyanname

1. Finans/Teşvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir. / The author declare that no funding/incentive was used in the study.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir. / The author declare that there is no conflict of interest in the study.

3. Etik Beyan: Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. / The author declare that research and publication ethics have been followed in this article. In addition, Ethics Committee Approval is not required for this research.

Kaynakça

Abduh, Muhammed - Rızâ, Muhammed Reşid. *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-hakîm (Tefsîru’l-Menâr)*. 12 Cilt. Kâhire: el-Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-Âmme, 2. Basım, 1410/1990.

- Abdurrahmân (Bintü's-Şâtî), Âişe. *el-İ'câzû'l-beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâ'ilü (Nâfi) İbni'l-Ezrak*. b.y.: Dârü'l-me'ârif, 3. Basım, ts.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l- Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1441/2019.
- Atan, Ömer Faruk. "Zihârdan Dönmenin Mahiyetine İlişkin Olarak Mücâdele Suresi Üçüncü Âyetin Tahlili". *Harran İlahiyat Dergisi* 49 (2023), 97-117. <https://doi.org/10.30623/hij.1190547>.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *el-Furûku'l-lugaviyye*. thk. M. İbrahim Selim. Kâhire: Dârü'l-İlm ve's-Sekâfe ve't-Tevzî', 1414/1994.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. 11 Cilt. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. "Mukaddime". *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1415/1995.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen. *Nazmü'd-dürrer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1415/1995.
- Bingöl, Abdülkerim. "İnteraktif nüzul". *Turkish Studies* 19/3 (2024), 351-369.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977).
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sıhahu'l-'arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1407/1987.
- Çelik, Nursel. *Temel Konuları Bağlamında Mücâdele Süresi ve Tefsiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: IFAV, 65. Basım, 2018.
- Demirci, Sabri. "Kur'an Âyetleri ve Süreleri Arasındaki Tenâsüb (Fahrüddîn Râzî'nin Tefsiri Mefâtihi'l-Gayb Örneği)". *EKEV Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 147-172.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû'l-hadîs*. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, 1383/1963.
- Dihlevî, Şah Veliyyullâh. *el-Fevzü'l-kebîr fî usûli't-tefsîr*. Dimeşk: Dârü'l-Gavsânî, 1429/2008.
- Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm. *en-Nâsih ve'l-mensûh*. thk. Muhammed b. Sâlih el-Müdeyfir. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1418/1997.
- Ebû Zeyd, Nasr Hâmid. *İlahi Hitabın Tabiatı -Metin Anlayışımız ve Kur'an İlimleri Üzerine-*. çev. Mehmet Emin Maşalı. Ankara: Kitâbiyât, 2001.
- Endelüsî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdurrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî (İbn Atıyye). *el-Muhârrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Fîrâzûbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *Beşâ'iru zevi't-temyîz fî leğâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. M. Ali en-Neccâr. 6 Cilt. Kâhire: Lecnetü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1416/1996.
- İbn Ebû'l-İsba', Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm (Abdüsselâm) b. Abdilvâhid b. Zâfir. *Kitâbü'l-Havâşî's-sevânih fî zikri serâ'iri'l-fevâtih*. thk. Hifnî Muhammed Şeref. b.y.: y.y., 1419/1998.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ahkkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmî, 1424/2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1422/2001.
- Kabakçı, Ersin. "Âyetler Arası Münasebet Meselesinin Tefsirlere Yansımalarının Tarihî Kökenine Yönelik Bir Sorgulama: Tefsîru Mukâtil Örneği". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 420-442. <https://orcid.org/0000-0002-0913-8087>
- Kabakçı, Ersin. "Erken Dönem Ulûmü'l-Kur'ân Literatüründe Münâsebâtü'l-Kur'ân'ın İzlerine Dair Bir İnceleme: Te'vîlu Müşkilî'l-Kur'ân ve el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân Örneği". *Rize İlahiyat Dergisi* 23 (2023), 19-29. <https://doi.org/10.32950/rid.1263521>
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2007.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Meâlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 8. Basım, 2020.
- Maden, Gülhan. "Münâsebâtü'l-Kur'ân İlmi Çerçevesinde Mâide Suresinin Değerlendirilmesi". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 3 (2022), 164-206.

- Mahallî, Celâleddin - Süyûtî, Celâleddin. *Tefsîrû'l-celâleyn*. Kâhire: Dârü'l-hadis, ts.
- Maleesi, Ahmed Flayyih Raheem. "Münâsebâtü'l-Kur'ân İlminin Tanımı, Tarihçesi, Önemi ve Çeşitleri". *ARÜ İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2024), 103-133.
- Mevdûdî, Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.
- Meydânî, Abdurrahman Habenneke. *Qavâ'idü't-tedebbürî'l-emsal li-kitâbillâhi a'zze ve celle*. Dimeşk: Dârü'l-kalem, 4. Basım, 1430/2009.
- Okumuş, Mesut. "Tefsir Usûlü". *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Tarihi*. ed. Mehmet Akif Koç. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 2. Basım, 1420/1999.
- Sebt, Hâlid b. Osmân. *Qavâ'idü't-tefsîr*. 2 Cilt. Kâhire: Dâru İbn Affân, 1440/2018.
- Sönmez, Mahmut. "Âyetler Arası Münasebetin Kur'ân İlimlerindeki Önemi". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2020), 69-102.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1394/1974.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Merâşidü'l-me'tâlî' fî tenâsübi'l-makâtî' ve'l-me'tâlî'*. Riyâd: Mektebetü Dârü'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1426/2005.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Tenâsüku'd-dürer fî tenâsübi's-süver*. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1431/2009.
- Şentürk, Mustafa. *Münâsebâtü'l-Kur'ân - Âyet ve Sûreler Arasındaki İrtibatı Yeniden Düşünmek*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2015.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 6 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *es-Sirâcü'l-münîr*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'n-Neşr/Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Yaman, Ahmet. "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yılmaz, Mehmet Faik. "Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 569-571. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-e-kâvîl fî vûcûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407/1986.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabî, 1376/1957.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1996.